

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΧΡΗΣΤΑΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ: ΜΙΛΤΟΣ ΣΥΡΜΟΣ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Το **Φροντιστήριο της Τραπεζούντας**, που είχε ιδρύσει το 1682 ο μεγάλος Τραπεζούντιος δάσκαλος του Γένους Σεβαστός Κυμινήτης και λειτούργησε παρά τις αντιξοότητες μέχρι το 1922, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη των Ελληνοποντίων και στην ανάπτυξη της εθνικής τους συνείδησης³⁶.

Η ελληνική κυβέρνηση, μπροστά στο τεράστιο έργο της περίθαλψης και αποκατάστασης των προσφύγων που έπρεπε να αναλάβει, ζήτησε τη βοήθεια της *Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ)*. Με πρωτοβουλία της ΚΤΕ, το Σεπτέμβριο του 1923 ιδρύθηκε ένας αυτόνομος οργανισμός με πλήρη νομική υπόσταση, η **Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ)**, με έδρα την Αθήνα. Βασική αποστολή της ήταν να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες παραγωγική απασχόληση και οριστική στέγαση. Η ΕΑΠ λειτούργησε μέχρι το τέλος του 1930. Με ειδική σύμβαση μεταβίβασε στο Ελληνικό Δημόσιο την περιουσία της, καθώς και τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους πρόσφυγες.

Το πολιτικό γεγονός που λειτούργησε ως ταφόπετρα του ποντιακού ζητήματος ήταν η **συνθήκη φιλίας και συνεργασίας** που υπογράφηκε το Μάρτιο του 1921 **ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ**. Η συνθήκη αυτή έδωσε στον αδύναμο ως τότε Κεμάλ την οικονομική, στρατιωτική και ηθική δυνατότητα να συνεχίσει τις επιχειρήσεις του κατά των Ποντίων και, ακόμη, να εμφανιστεί στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου με υπερβολικές απαιτήσεις, που λόγω της ιστορικής συγκυρίας

ΘΕΜΑ Α2

- 1 – Γ
- 2 – Ε
- 3 – Ζ
- 4 – Θ
- 5 – Η
- 6 – Μ
- 7 – ΣΤ
- 8 – Β
- 9 – Α
- 10 – Κ

ΘΕΜΑ Β1

Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποικίστηκαν από πρόσφυγες. Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό

Για ένα διάστημα η άφιξη των προσφύγων φαινόταν δυσβάστακτο φορτίο για την ελληνική οικονομία. Μεσοπρόθεσμα όμως αυτή ωφελήθηκε από την εγκατάσταση των προσφύγων.

Κατ' αρχήν αναδιαρθρώθηκαν οι καλλιέργειες και η αγροτική παραγωγή πολλαπλασιάστηκε. Σε μία δεκαετία (1922-1931) οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν περίπου κατά 50%, η γεωργική παραγωγή διπλασιάστηκε και εξασφαλίστηκε επάρκεια σε σιτηρά. Οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά* και την πολυκαλλιέργεια και στήριξαν το θεσμό της μικρής γεωργικής ιδιοκτησίας. Η έλλειψη γεωργικών εκτάσεων προς διανομή στους πρόσφυγες υποχρέωσε το κράτος να αναλάβει την κατασκευή μεγάλων εγχειροβελτιωτικών έργων, κυρίως στη Μακεδονία, και έτσι αυξήθηκαν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Εισήχθησαν νέες καλλιέργειες ή επεκτάθηκαν οι παλιές (καπνός, βαμβάκι, σταφίδα). Η κτηνοτροφία και η πτηνοτροφία βελτιώθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Η δενδροκομία, η σηροτροφία και η αλιεία αναπτύχθηκαν από πρόσφυγες που ήταν ειδικευμένοι σε αυτές τις ασχολίες στην πατρίδα τους.

ΘΕΜΑ Β2

Λίγες μέρες πριν από τη ρωσική κατοχή της πόλης, τον Απρίλιο του 1916, έγινε η παράδοση της Τραπεζούντας από τον Τούρκο Βαλή Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη στο μητροπολίτη Χρύσανθο, ο οποίος λόγω της συνετής πολιτικής του απέναντι στους μουσουλμάνους της περιοχής, έγινε δεκτός, από τους Ρώσους αλλά και από τους προξενικούς εκπροσώπους των άλλων κρατών, ως ηγέτης στην ευαίσθητη περιοχή, όπου ήταν ακόμη νωπές στους κατοίκους οι μνήμες από τις σφαγές και τις εχθροπραξίες. Η δίχρονη προεδρία του Χρύσανθου ήταν ένα αληθινό διάλειμμα δημοκρατίας και αρμονικής συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων. Το Φεβρουάριο του 1918 η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά, όταν ύστερα από την επικράτηση των μπολσεβίκων το 1917, ο ρωσικός στρατός εγκατέλειψε την Τραπεζούντα και η περιοχή ξαναπέρασε στην κατοχή των Νεοτούρκων.

Παράλληλα με τον παν-ποντιακό αγώνα των Ελλήνων της Ρωσίας, ο Χρύσανθος επισκέφθηκε το Εριβάν και διαπραγματεύτηκε με τους Αρμένιους, καθώς επίσης και με τους μουσουλμάνους του Πόντου, μια μορφή συνομοσπονδίας. Ωστόσο, η αμοιβαία καχυποψία έγινε αιτία να χαθεί πολύτιμος χρόνος, ο οποίος αποδείχθηκε μοιραίος, εξαιτίας των γρήγορων πολιτικών εξελίξεων.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Η διάσταση προσφύγων και γηγενών εκφράστηκε κυρίως:

Στην οικονομική ζωή. Υπήρχε ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας, στην ιδιοκτησία της γης και σε άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ο Κατσάπης Κωνσταντίνος στο έργο του «Αντιπαραθέσεις μεταξύ Γηγενών και Μικρασιατών Προσφύγων στην Ελλάδα» (δευτερογενής πηγή) αναφέρει ότι ανάμεσα στους γηγενείς και στους πρόσφυγες επικρατούσε κλίμα αμοιβαίας καχυποψίας κάθε φορά που το κράτος προνοούσε για την μία ή την άλλη πλευρά. Οι γηγενείς θεωρούσαν ότι οι πρόσφυγες ευνοούνταν από το κράτος, από τη στιγμή που η ΕΑΠ τους παραχώρησε, πέρα από τη γη, εργαλεία, ζώα και άλλες διευκολύνσεις για την οικονομική τους ένταξη. Οι πρόσφυγες από την άλλη ήταν δυσανεκτοί, γιατί θεωρούσαν ευνοϊκότερη την φροντίδα που είχαν λάβει οι σεισμόπληκτοί της Κορίνθου σε σχέση με αυτούς. Αλλά και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους πρόσφυγες και τους γηγενείς στην αγορά εργασίας και στις άλλες οικονομικές δραστηριότητες εξελίχθηκε σε σκληρό. Οι πρόσφυγες αποτελούσαν φθινό εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα να μειωθούν τα ημερομίσθια όλων των εργαζόμενων και των γηγενών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μετανάστευση των ντόπιων επαρχιωτών στις πόλεις. Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας. Ο Κατσάπης Κωνσταντίνος προσθέτει ακόμη ότι οι καταστηματαρχές θεωρούσαν ότι το κράτος ευνοεί τις επιχειρήσεις των προσφύγων, με αποτέλεσμα τη συνεχώς αυξανόμενη δυσανεκτοσύνη τους.

Στην πολιτική ζωή. Πριν ακόμη από την παροχή στέγης και εργασίας, οι πρόσφυγες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια και πολιτικά δικαιώματα. Εντάχθηκαν στο κόμμα του Βενιζέλου τόσο ως ψηφοφόροι όσο και ως πολιτευτές, βουλευτές και υπουργοί. Οι αντιβενιζελικοί και ο αντιβενιζελικός τύπος καλλιεργούσαν το μίσος εναντίον τους. Ο Θανάσης Διαμαντόπουλος στο έργο του «10 και μία δεκαετίες πολιτικών διαιρέσεων. Οι διαιρετικές τομές στην Ελλάδα την περίοδο 1910-2017» (δευτερογενής πηγή) συμπληρώνει ότι κατά τη δεκαετία του 1920 οι πρόσφυγες, κυρίως της Βόρειας Ελλάδας, αποτέλεσαν την εκλογική βάση του κόμματος των Φιλελευθέρων. Μάλιστα τονίζει ότι ήταν ελάχιστοι οι πρόσφυγες και που εντάσσονταν σε αντιβενιζελικά ψηφοδέλτια και που ψήφιζαν αντιβενιζελικά κόμματα. Δεν ήταν λίγες και οι φορές που η διάσταση μεταξύ προσφύγων - γηγενών εκφραζόταν με εχθρότητα, βία και επιθέσεις κυρίως από την πλευρά των ντόπιων, όπως στην περίπτωση της Μακεδονίας μετά την καταστολή του βενιζελικού κινήματος το Μάρτιο του 1935. Η φιλοβενιζελική στάση των προσφύγων επέτεινε τα πολιτικά πάθη που είχαν γεννηθεί κατά τη διάρκεια του Εθνικού Διχασμού και εξαιτίας της Δίκης των Έξι. Οι αντιβενιζελικοί αντιμετώπιζαν τους πρόσφυγες ως απειλή και για τα οικονομικά τους συμφέροντα, αλλά και για την πολιτική τους επικράτηση. Το υπόβαθρο όμως της μεγάλης αυτής πολιτικής σύγκρουσης είναι κυρίως πολιτισμικό και οικονομικό.

Στην κοινωνική ζωή. Οι πρόσφυγες που κατοικούσαν στους συνοικισμούς ήταν απομονωμένοι, δεν είχαν συχνές επαφές με ντόπιους και προτιμούσαν να συνάπτουν γάμους μεταξύ τους. Δεν συνέβαινε το ίδιο με τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν μέσα στις πόλεις ή τα χωριά. Ο χώρος εργασίας, το σχολείο, η εκκλησία και κυρίως η γειτονιά έδιναν ευκαιρίες επικοινωνίας με τους ντόπιους. Σιγά-σιγά άρχισαν να συνάπτονται μικτοί γάμοι, που με την πάροδο του χρόνου γίνονταν όλο και περισσότεροι. Η διάσταση μεταξύ προσφύγων γηγενών επιβεβαιώνεται και από πολλές μαρτυρίες προσφύγων. Η Ελένη Μαναήλογλου από το Ικόνιο (πρωτογενής πηγή) αναφέρεται στην πρόχειρη εγκατάσταση των προσφύγων, μακριά από την κοινωνία των γηγενών και στις δυσκολίες που

είχαν να αλληλεπιδράσουν, δεδομένου ότι δεν ταίριαζαν με τους ντόπιους. Τα συνοικέσια όμως άμβλυαν την απόσταση μεταξύ των δύο ομάδων.

Ο Κατσάπης Κωνσταντίνος αναφέρεται επίσης στην κοινωνική διάσταση μεταξύ προσφύγων – γηγενών. Τα φαινόμενα καχυποψίας έπαιρναν σε κάποιες περιπτώσεις τέτοια διάσταση που έφταναν μέχρι τους κόλπους της Εκκλησίας. Παραθέτει απόσπασμα της εφημερίδας «Προσφυγικός Κόσμος» (πρωτογενής πηγή) σύμφωνα με την οποία πρόσφυγας ιερέας επαύθη προκειμένου να διοριστεί στη θέση του γηγενούς. Μία άλλη περίπτωση εκδήλωσης μίσους μεταξύ των δύο πληθυσμών είναι ο εμπρησμός προσφυγικών σπιτιών και καταστημάτων στον Βόλο. Η αντίθεση, όμως, μεταξύ προσφύγων και γηγενών, σε ελάχιστες περιπτώσεις πήρε τη μορφή ανοικτής σύγκρουσης. Ο όρος «πρόσφυγας», όμως, είχε στην κοινή συνείδηση υποτιμητική σημασία, για πολλά χρόνια.

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ προσφύγων και γηγενών έπαψε να υπάρχει μετά τη δεκαετία του 1940. Αλλά και από πιο πριν οι πρόσφυγες πρώτης γενιάς και αργότερα τα παιδιά και τα εγγόνια τους συμμετείχαν σε όλες τις δραστηριότητες στη νέα πατρίδα τους.

Δ1.

Το κίνημα στο Θέρισο ξέσπασε το Μάρτιο του 1905 εξαιτίας του συντηρητικού χαρακτήρα του πρώτου κρητικού συντάγματος του 1899 και της αναποτελεσματικής πολιτικής του Πρίγκιπα σε ό,τι αφορά τη διαχείριση του εθνικού ζητήματος των Κρητών.

Το κίνημα του Θέρισου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις. Διεθνής επιτροπή που ήλθε στην Κρήτη το Φεβρουάριο 1906, ανέλαβε να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους λειτουργίας του αρμοστειακού καθεστώτος και να υποβάλει σχετική έκθεση. Έπειτα από μακρότατες και επίπονες διαπραγματεύσεις με τον Ελ. Βενιζέλο και με την Ελληνική Κυβέρνηση, οι Μεγάλες Δυνάμεις κατέληξαν σε μία νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος. Σύμφωνα με το παράθεμα από την Ιστορία των Ελλήνων (δευτερογενής πηγή), οι εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων διαπίστωσαν ότι δεν υπήρχε άλλη επιλογή για την λύση του κρητικού ζητήματος από την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και ότι ο Πρίγκιπας Γεώργιος δεν ήταν το πρόσωπο που θα μπορούσε να εξασφαλίσει την εξομάλυνση της πολιτικής κατάστασης στην Κρήτη. Το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε την οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής με εντελώς νέο σχήμα, την ίδρυση Κρητικής Πολιτοφυλακής, με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό, την ανάκληση των ξένων στρατευμάτων, μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από το παράθεμα, το οποίο μάλιστα συμπληρώνει ότι οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων συμφώνησαν να χορηγήσουν στην Κρήτη νέο δανείο ύψους 9.300.000 γαλλικών φράγκων και να παρατείνουν την αποπληρωμή των τόκων του πρώτου δανείου μέχρι το 1911.

Η πολιτική του Βενιζέλου είχε θριαμβεύσει. Αμέσως έπειτα συγκροτήθηκε η Β΄ Συντακτική Συνέλευση, για την εκπόνηση νέου συντάγματος, και η πρώτη πράξη της ήταν η έκδοση ενωτικού ψηφίσματος, μέσα σε ατμόσφαιρα συμφιλίωσης και εθνικής έξαρσης. Με νέα απόφαση νέα απόφασή τους οι Δυνάμεις παραχωρούσαν στο βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α΄ το δικαίωμα να διορίζει εκείνος τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης (14 Αυγούστου). Το τελευταίο επιβεβαιώνεται και από την Ιστορία των Ελλήνων στην οποία μάλιστα αναφέρεται ότι η απόφαση αυτή προβλεπόταν και από το κείμενο των μεταρρυθμίσεων.

Μετά τις εξελίξεις αυτές ο Πρίγκιπας Γεώργιος δεν μπορούσε πια να παραμείνει στην Αρμοστεία της Κρήτης. Πάνω σε αυτό το παράθεμα αναφέρει ότι ο Πρίγκιπας Γεώργιος δεν ήθελε να δεχτεί το νέο Σύνταγμα με την πρόφαση ότι αυτό θα έθετε σε κίνδυνο το εθνικό ζήτημα της Κρήτης. Οι Μεγάλες

Δυνάμεις όμως δεν άφησαν κανένα περιθώριο συνδιαλλαγής. Αλλά και η κυβέρνηση Θεοτόκη συντασσόταν με τις εξελίξεις στην Κρήτη. Παρά τις επίμονες παρακλήσεις των αντιβενιζελικών φίλων του, εκείνος υπέβαλλε την παραίτησή του (12 Σεπτεμβρίου 1906) και αναχώρησε από την Κρήτη. Ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α΄ υπέδειξε ως νέον Ύπατο Αρμοστή τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Το κρητικό ζήτημα είχε εισέλθει πλέον στη φάση της οριστικής λύσης.

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, έμπειρος πολιτικός πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας και μετέπειτα Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 18 Σεπτεμβρίου 1906. Οργανώθηκε για πρώτη φορά η Πολιτοφυλακή της Κρήτης, δηλαδή ο πρώτος στρατός του νησιού (1907), που εξελίχθηκε σε αξιόλογη δύναμη, όπως φάνηκε αργότερα στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913. Η παρουσία ξένων στρατευμάτων κατέστη πλέον περιττή και οι Δυνάμεις αποφάσισαν να εκκενώσουν την Κρήτη μέσα σε ένα χρόνο, με μόνη εγγύηση την ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου. Ένα ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής (21 Μαΐου 1908) προς τις Δυνάμεις ήταν η επίσημη πολιτική πράξη χειραφέτησης της Κρήτης από την προστασία των Μ. Δυνάμεων. Ο ίδιος ο Βενιζέλος μάλιστα σε ομιλία του προς τον κρητικό λαό (πρωτογενής πηγή) αμέσως μετά την εκκένωση της νήσου από τα ξένα στρατεύματα παραδέχεται ότι η ξένη στρατιωτική παρουσία είχε χαρακτήρα απελευθερωτικό και ο ρόλος της ήταν να προστατεύει την Κρήτη, όμως δεν μπορεί να μην αποδεχτεί κανείς ότι περιόριζε την ελευθερία των Κρητών. Σε όσους ισχυρίζονταν ότι με την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων δεν απελευθερώθηκε το νησί, αφού η Πολιτοφυλακή ήταν μία μέγα μορφή κυριαρχίας, ο Βενιζέλος απάντησε ότι η εκτίμηση αυτή αποτελεί πλάνη, αφού από τη στιγμή της εκκένωσης και εξής ο κρητικός λαός είναι αυτός που αναλαμβάνει εξολοκλήρου την εξουσία του τόπου του. Το νησί έπρεπε πλέον να κινείται με τις δικές του δυνάμεις στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος.

Η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα δεν επιτεύχθηκε το 1908, όμως οι εσωτερικές αλλαγές που προέκυψαν από το κίνημα στο Θέρισο, αποτέλεσαν τις βασικότερες κατακτήσεις του κρητικού λαού για την ικανοποίηση του εθνικού του οράματος. Στα επόμενα χρόνια μέχρι το 1913 θα κλιμακωθεί η κατάσταση, για να ενωθεί η Κρήτη με την Ελλάδα.